

NARRATIVE AND DIPLOMATIC SOURCES ABOUT SOME ROMANIAN MEDIEVAL CUSTOMS

Ștefan Lifa

Lecturer, PhD, West University of Timișoara

*Abstract:*The introductory part of the study refers to the structure of the community and the origin of some institutions within the community. A series of very old written sources confirms the functioning of the communes and institutions within them (448 Priscus' s journey , St. Sava's legend, etc.). We then studied the functioning of unions of communists and prestate political formations. I have referred to Bulgarian law and legal obedience.

After the formation of the medieval states, the legal custom became an unwritten law. 80% of the known localities are confronted with historical sociology before the formation of medieval states, and formulas such as "custom and law" are often found in diplomatic sources.

A first part of the habits are very old and have lasted very late in the Middle Ages. We have studied the origin of fiscal solidarity and preemptive right before the formation of the states. So is with *jurământul cu brada în cap* (the oath with the chin in the head). Particular attention should be paid to the twinning of the estate and the documents to which it is mentioned.

Most of the customs are of Byzantine origin. Here in the upper right of the land of the gentlemen we believe that some obedience such as *prădalica*, (often in the negative form) or the *datul calului* (giving of the horse) are derived.

The evolution of medieval societies from the northern part of the Lower Danube has also determined the evolution of some terms (*cneaz*, etc.).

Keywords: written sources, legal habits, the Middle Ages, Lower Danube, the history of law.

După retragerea stăpânirii romane din provincia Dacia autohtonii geto-daci s-au reorganizat în obști teritoriale. Obștile teritoriale au fost instituții cunoscute și înaintea venirii romanilor.

Majoritatea normelor juridice folosite în cadrul obștilor autohtone dovedesc continuitatea dreptului roman încă din timpul provinciei și se reflectă în terminologia juridică latină: *drept-dreptate*, *jude-judeci*, *judecător-județ*, *lege-legio* (lat), fiind preluate mai apoi și de către dacii liberi.

După retragerea aureliană , cutumelor autohtonilor au cuprins principii juridice provinciale romane și într-o măsură mai mică unele norme geto-dace.

Conform cercetărilor efectuate până în prezent cunoaștem că de la geto-daci s-a moștenit în special instituția „oamenilor buni și bătrâni”¹. În ceea ce privește judele, acesta era ales să

---

¹*Istoria dreptului românesc* (sub redacția lui I.Ceterchi) , vol.I,București, 1980, p.172 și urm.; a se vedea în acest sens mai ales Șt.Ștefănescu , *Formarea statelor feudale românești . Tradiții daco-romane și creația românească* ,în *Memoriile Secției de Științe Istorice și Arheologice ale Academiei Române* ,nr.22, 1997,p.11-18.

exercite anumite dregătorii și a devenit cneazul și voievodul de mai târziu .Confederațiile de obști² aveau ca organ suprem de conducere „sfatul cel mare”, format din reprezentanții obștilor ; acesta rezolva și problemele ce se iveau între obști.

Obiceiul juridic prefeudal a devenit mai târziu , prin confirmare domnească³, obiceiul juridic feudal. Acesta conținea reguli privitoare la organizarea și conducerea comunităților , la proprietatea, drept de protimissis sau preemțiune⁴ etc.

Considerăm aici necesar a se menționa, de asemenea, jurământul făcut cu brazda în cap⁵, atunci când se delimitau loturile acesta demonstrează atașamentul față de pământul ce era considerat sfânt.

Jurământul cu brazda în cap a fost o cutumă care s-a perpetuat până foarte târziu în Evul mediu. De asemenea, acest obicei juridic folosit la stabilirea hotarelor este un obicei specific românesc⁶. În documente este foarte des întâlnit obiceiul *jurământului cu brazda în cap*, iar mai târziu întâlnim și *jurământul cu cartea în cap*. Este sigur că această din urmă instituție combină repere juridice europene , însă cu specific românesc⁷.

În general în Europa jurământul se presta de către părțile interesate în trasarea hotarelor. La români jurământul se presta de către martorii hotarnici. Cu toate acestea alcătuirea instanțelor de judecată era mult mai complexă având în vedere că alegerea moșiilor era făcută în vechime *de către bătrânii satelor învecinate*⁸.

De asemenea ,*înfrățirea de moșie*⁹ nu are cum să fie găsită la alogeni, fiind specifică în acest sens doar populație autohtone. Aceste obicei s-a păstrat până târziu în Evul Mediu, fiind menționat și în acte. El presupunea alipirea unor moșii în condiții care erau înainte stabilite de proprietari. Obiceiul juridic presupunea confirmarea domnească după formarea statelor medievale, având o acțiune limitată în timp¹⁰. Pentru că pornea din inițiative particulare nu avea reglementări obligatorii și lăsa acestor inițiative o mare libertate de decizie¹¹.

În ceea ce privește scaunul de judecată , pe lângă jude existau martori și jurători. Aceștia din urmă¹² (jurătorii) erau chemați dintre părțile implicate în judecată pentru a-i întări depoziția ,puteau fi în număr de 12, 24, 48, fiind întâlniți și ei până mai târziu în timp .Martorii¹³ (gr. martyros) arătau ceea ce au văzut ori auzit și erau neutri. Jurătorii erau apărători și martori împlicinaților iar jurământul putea fi infirmat partea adversă cu număr dublu de jurători Unii cercetători au acordat o mare importanță hotărniciei ca fiind esențială atunci când ne referim la toate aceste instituții¹⁴. Aceștia consideră că primele dispute au fost cele teritoriale, *pământul*

² Șt.Pascu , *Voievodatul Transilvaniei*, vol.IV, Cluj-Napoca 1989, p.134

³ P.P.Panaiteescu, *Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova. Orânduirea feudală*, București, 1964,p.215-235

⁴ Val.Al.Georgescu , *Preemțiunea în istoria dreptului românesc* , 1965, passim

⁵ D.D.Motolescu, *Jurământul cu brazda în cap întrebuințat la hotărnicii în vechiul drept românesc* , în Revista pentru Istorie,Arheologie și Filologie, București, 1957,6; C.C.Giurăscu,*Cum se împărțea dreptatea la noi .Jurământul cu brazda în cap , în Din trecut*, București, 1942,p.183.203;I.Neda, *Notă la jurământul cu “trăiștile” în Țara Românească*, În Revista Istorică Română XV, I, București, 1945, p.93-95, apud I, Toderașcu , *Permanențe istorice medieval .Factori ai unității românești*, vol.II, Iași, 1994, p.71-72

⁶ G.Fotino, *Încercări de vechi drept românesc* , Craiova, 1925,p.5-6, apud Florența Ivaniuc , *Instituția hotărniciei în Țara Românească. Secolele al XIV –lea al XVIII-lea*, București, 2003, p.10

⁷*Ibidem*

⁸*Ibidem*

⁹ P.P.Panaiteescu,*op.cit.*,p.96; vezi și Gh.Cronț, *Instituții medieval românești. Înfrățirea de moșie . Jurătorii*, București, 1969, apud I.Toderașcu, *op.cit.*,p.52

¹⁰ Florența Ivaniuc , *op.cit.*,p.32

¹¹*Ibidem*, p.32

¹²*Ibidem*,

¹³*Istoria dreptului românesc...*,vol.I, p.422-428

¹⁴ Gr.Tocilescu, *Juriul la români în Foaia românismului*, București, 1871,p.460 și urm., apud Florența Ivaniuc, *op.cit.*,p.8

fiind primul obiect de discutat al omului¹⁵. Rămâne însă în seama lingviștilor să hotărască dacă sentința judecătorească se numește hotărâre, de la hotar, adică delimitarea unui pământ¹⁶. Și alte obiceiuri de sorginte romană mai pot fi găsite cercetând istoria vechiului drept românesc. Până în zilele noastre este menționat *datul mâinii*, care, are o sferă mai largă de aplicare. De asemenea obiceiul de a statornicii hotarele moșilor prin moviile este un obicei al romanilor și etrușilor¹⁷.

Există o mulțime de asemănări între obștea sătească de la Nordul Dunării de Jos și comuna bizantină. Spre deosebire de aceasta din urmă putem afirma că obștea sătească, înainte de formarea statelor medievale, nu era impozabilă decât în măsura în care plătea tribut populațiilor alogene.

În timpul lui Dioclețian fiecare cultivator plătea o dare personală (*caput*) de asemenea îi corespundea și o dare funciară (*iugum*) pentru parcela sa de pământ; Constantin cel Mare a intervenit fixând pentru fiecare *iugum* un *caput*¹⁸. Acest sistem s-a dovedit a fi defectuos pentru că a privat contribuabilii de dreptul la liberă strămutare tocmai într-o perioadă de mare mobilitate a populației rurale, când multe zone ale Imperiului erau depopulate. Ca urmare, de la sfârșitul secolului al V-lea a apărut *principiul solidarității fiscale*¹⁹ la plata dărilor. La nordul Dunării de Jos, această responsabilitate colectivă a apărut având în vedere relațiile cu populațiile alogene. După părăsirea Daciei decăderea orașelor din fosta provincie romană a determinat deplasarea centrului de greutate al vieții economice și sociale înspre mediul rural. Principiul solidarității fiscale este în legătură cu proprietatea.

În condițiile migrațiilor, obștile sătești au căutat să-și adapteze structurile organizatorice, juridice și economice mai ales pentru a putea rezista în timp²⁰. În ceea ce privește proprietatea, fiecare familie deținea casa și anexele, vitele și uneltele de muncă²¹. În devălmășie se foloseau unele loturi agricole comune, iazurile, islazurile, pădurile precum și vite și unelte agricole²². În acest sens nu a existat nici mai târziu un drept vechi colectiv și unul nou boieresc, ci proprietatea în *indivizie* a familiilor și doar fiscalitatea a impus proprietății importante modificări determinând tendințele de ieșire din devălmășie²³. Acest lucru însă l-am constatat după formarea statelor medievale.

Ieșirea din devălmășie a însemnat că dreptul de stăpânire a devenit individual iar pământul obștii s-a divizat. Cu toate acestea proprietarul aparținea în continuare comunității respective iar *solidaritatea fiscală și răspunderea juridică colectivă* s-a menținut²⁴ o asemenea ieșire din devălmășie era un act public ce trebuie făcut cu știrea satelor învecinate și pe temeiul unei porunci domnești²⁵.

În acest sens instituții ca *preemțiunea* deosebea prin *hotărnicie* răzeșii care erau stăpâni devălmași, de megiași, cu stăpânire hotărnicită²⁶.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Gh. Missail, *Originile legislației române*, apud Florența Ivaniuc, *op.cit.*, p.8

¹⁸ A. Andea, *Sinteză de istorie bizantină*, Timișoara, 1995, p.26-27

¹⁹ *Ibidem*: adjectio sau epibole consta în atribuirea cu forța a parcelelor abandonate

²⁰ D. Gh. Teodor, *Contribuții la cunoașterea obștii sătești din mileniul marilor migrații*, în *Carpica*, XXVIII, 1999, p.103-108

²¹ *Ibidem*

²² Șt. Olteanu, *Societatea românească la cumpănă de milenii. Secolele VIII-XI*, București, 1983, p.61-62

²³ G. Fotino, *op.cit.*, p.5-6; I.C. Filitti *Proprietatea solului în Principatele Române până la 1864*, București, 1936, p.9-23, apud Florența Ivaniuc, *op.cit.*, p.11

²⁴ C.C. Giurescu, *Din trecut*, București, 1942, p.192, apud Florența Ivaniuc, *op.cit.*, p.11

²⁵ *Ibidem*

²⁶ Val. Al. Georgescu, *Preemțiunea*, București, 1965, p.303 apud Florența Ivaniuc, *op.cit.*, p.12

Cu toate acestea în perioada primului mileniu și mai ales în cea de a doua jumătatea a acestei perioade sunt evidente și diferențierile sociale.

Populația autohtonă romanică sau romanizată locuia cu precădere în podișurile înalte, în zonele de câmpie colinară, unde existau păduri, în microzone de pe văile unor râuri (bazinul superior, mijlociu sau inferior al unui râu mai mare, bazinul câte unui râu mai mic), depresiuni intra- și extra montane, în vreme ce alogenii se așezau de obicei de-a lungul văilor largi ale principalelor cursuri de apă și la câmpie²⁷. Astfel de zone, locuite în tot decursul primului mileniu de către populația autohtonă, cuprindeau mai multe așezări. Nevoia de a executa unele lucrări împreună, de a exploata bogății naturale comune, relațiile economico-sociale, limba, cultura materială (vezi Ipotești-Cândești, Costișa-Botoșana, Hanska-Hucea, Berea-Ciumești, Davideni-Neamț, Dulceana-Teleorman, Budureasca-Prahova etc., caracterul provincial roman asemănător inclusiv la sudul Dunării²⁸) și spirituală, precum și nevoia de apărare comună au determinat constituirea uniunilor de obști pe tot cuprinsul spațiului carpato-danubiano-pontic. Cuprinzând 8-10 și mai multe sate, acestea sunt cunoscute sub numele de țări (Maramureșului, Zarandului, Făgărașului, Oltului, Vrancei, Bârsei etc.) Câmpuri (lui Vlad, Dragoș, etc.), codrii (Cosminului, Hertii, Lăpușnei, etc.), cobăle (Dorohoiului, Bacăului, etc.) sau ocoale (Câmpulungului, Putnei, etc.)²⁹. În secolele al VIII-lea și al-XI-lea este specificată cultura veche românească de tip *Dridu*³⁰ (denumită după localitatea cu același nume); aceasta fiind reprezentată de obști teritoriale care formau în unele zone numeroase aglomerări, grupări de așezări. Referitor la aceste aglomerări, posibile organisme politice, Șt. Olteanu a elaborat următoarea clasificare³¹:

- cele care cuprind între 20-60 așezări, cu o suprafață între 2000-5000 de km²
- cele care cuprind între 10-20 așezări, cu o suprafață între 500-1000 de km²
- cele care cuprind între 3-8 așezări pe suprafețe de până la 50 km².

²⁷ D.Gh. Teodor, *Aspecte etno-demografice ale continuității la est de Carpați în secolele V-IX e.n.*, în *Memoriile Secției de Științe Istorice ale Academiei Române*, seria IV, tom XII, 1987, București, 1990, p.173-178

²⁸ Vezi în acest sens Idem, *Unele considerații privind încheierea procesului de formare a poporului roman*, în *Arheologia Moldovei*, IX, 1980, p.75-84; idem, *Conceptul de cultură Costișa-Botoșana. Considerații privind continuitatea populației autohtone la est de Carpați în secolele V-VIIe.n.*, în *Studia Antiqua et Archaeologica*, II, Iași, 1983, p.215-229; Suzana Dolinescu Freche, Ciurel, habitat de VIe -VIIe secole de notre ere, în *Dacia*, 23, 1979, p.179-230; idem, *La culture "Ipotești-Cândești" (VIe-VIIe siècles)*, *La station en Valachie*, 28, 1984, p.117-148; P.Roman, Suzana Dolinescu-Freche, *Cercetările de la Ipotești (jud.Olt). Observații asupra culturii material autohtone din secolul al VI-lea în Muntenia* în SCIVA, 29, 1978,1, p.73-92; I.Mitrea, *Principalele rezultate ale cercetărilor arheologice din așezarea de la Davideni (sec.V-VIIe.)*, în *Memoria Antiquitatis*, 7-8, Piatra Neamț, 1974-1978, p65-92; O.Toropu, *Romanitatea târzie și străromânii în Dacia traiană sud-carpatică (sec.III-XI)*, Craiova, 1976, p.78-82; I.Cornea, *Cu privire la teritoriul "nucleul" defromare a poporului roman*, în *Studii și cercetări de geografie*, 1, 1976, p.3-14; N.Săcară, *Constanță și variabilitatea a habitatului rural bănățean în Evul mediu*, în *Dincolo de zidiri*, Timișoara, 2001, p.3-11; etc.

²⁹ D.Gh. Teodor, *Aspecte etno-demografice...*, p.173-178; Șt. Olteanu *Societatea carpato-danubiano-pontică...*, p33-36; Șt. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol.I; ClujNapoca, 1971, p.33-40; F.Salvan, *Considerații cu privire la voievodatul din Țara Bârsei*, în *Cumidava*, 1990-1994, 15-19, p56-65; etc.

³⁰ D.Gh. Teodor, *Apartenența etnică a culturii Dridu*, în *Cercetări istorice*, IV, Iași, 1973, p.127-142

³¹ Șt. Olteanu, *Societatea românească la cumpănă de milenii, Secolele VIII-XI*, București, 1970, p.75-84; vezi și Idem, *Societatea carpato-danubiano-pontică în secolele IV-XI. Structuri demo-economice și social politice*, București, 1997, p.24-33, zonele mai intens locuite: zona Brăilei -cursurile inferioare ale Buzăului și Călmățuiului; între Călărași și Mostiște; pe râul Argeș, la vărsarea Teleromanului în Dunăre; între apa Colentinei și Dâmboviței; între Vedea și Teleorman, zonele Corabia, Craiova, Calafat, Turnu-Severin, Bucov, Râmnicu-Vâlcea și zona Slonului și a Buzăului; în Banat între Orșova și Moldova Nouă, zona Timișoara și Ocna de Fier; în Transilvania între Crișul Alb și Mureș; zona Alba Iulia, Târnavele, la izvoarele Mureșului și Oltului, Brașov, centru actualului județ Covasna etc.; în Moldova: între cursul inferior al Moldovei și Siret, cursul mijlociu al Bârladului și Prut, cursurile inferioare ale Moldovei și Siret, cursul superior al Bârladului, pe malul stâng al Siretului, apoi la vărsarea Băcului în Prut, în jurul Botoșanilor și Sucevei, apoi între cursurile inferioare ale Jijei și Bajluiuului, pe Prutul mijlociu mai multe așezări (grupuri de așezări) de-a lungul malului drept al Prutului (în Moldova densitatea așezărilor cunoscute fiind cea mai mare datorită cercetărilor intense etc.

În general așezările din tot decursul primului mileniu și-au păstrat caracterul deschis, neavând fortificații. Către sfârșitul secolului al VIII-lea și începutul celui de-al IX-lea apar însă și localități întărite, centre politico-administrative ale diverselor zone mai populate de la nordul Dunării de Jos.

Referitor la năvălirea bulgarilor , ar fi de amintit conducătorii autohtoni , care au făcut apel la înțelegerea împăratului de la Constantinopol, ”predându-se împreună cu acele fortărețe..” (Giogios Kdrenos, Compendiu de istorii,23).

Aceste fortărețe au fost descoperite în multe locuri de pe cuprinsul spațiului carpato-danubiano-pontic: Cluj-Mănăștiur, Morești, Dăbâncă, Biharea, Șirioara, Vladimirescu, Pescari (Transilvania)³² , Fundu-Herții, Tudora, Dersca, etc. (Moldova), Slon³³, cele bizantine de la Capidava³⁴, Păcuiul lui Soare³⁵, Garvăn³⁶ etc.

Ele sunt apărute de șanțuri și valuri de pământ ,întărituri în lemn ,iar cele de la Dunăre sunt din piatră³⁷.

Pentru secolul alVI-lea sunt pomenite câteva căpetenii slave în sudul-estul teritoriului locuit astăzi de romani: Dauritas, Ardagast, Musokios și Piragast (Menander Protector, Fragmente, 48; Teofilact Simocata , VI, 7 , etc.) ca exercitând poate și o oarecare dominație aici. În ultimele secolele mileniului I d.Hr. formațiunile politice prestătele autohtone din spațiul carpato-danubiano-pontic erau conduse de juzi ,jupani ,cnezi sau voievozi (duci). Dintre aceștia sunt amintiți pentru secolele al IX-lea al X-lea jupanii Voila șiVataul pe un vas din tezaurul de la Sânicolaul Mare ; o inscripție din 943 de la Mircea Vodă îl pomeneste pe jupan Gheorghe³⁸.Ana Comnena i-a amintit în zona Dobrogei și peTatos, Seslav și Satza (Alexiada, XIV,2),iar în zona Isacei poate pe Pudilă *un fruntaș al valahilor* . Alte centre importante ale confederațiilor de obști precum Slon, Fundu-Herții, Dersca, etc. trebuie să-și avut încă de foarte devreme conducătorii lor. La sfârșitul secolului al IX-lea (Anonymus, XI), voievodatul lui Menomorut (cu cetățile Bihrea, Zotmar-Satmar și Zyloc) se întindea probabil undeva pe *fulviul Zomus* (Someș), iar cel al lui Gyula la Alba Iulia, pe când cel al lui Glad se întindea între Mureș și cetatea Urcia-Orșova³⁹.

Având în vedere toate cele afirmate mai sus ,putem trage concluzia că la sfârșitul primului mileniu populația autohtonă de la nordul Dunării de Jos se afla într-un stadiu de dezvoltare premergător formării statelor medievale.

³² M.Rusu ,*Castrum ,urbs ,civitas, cetăți și ”orașe”transilvănene din secolele IX-XIII*, în Acta Musei Napocensis, 1971,p.195 și urm.; Șt.Matei ,P.Iambor, *Observații privind așezările fortificate din Transilvania în perioada feudalismului* , în Acta Musei Napocensis , 1980, p.510 și urm.; K.Horedt, *Voievodatul de la Bălgrad-Alba Iulia*, în SCIV, 1954, 3-4, p.484-498; M.Rusu ,Șt.Dănilă, *Cetatea feudal timpurie de la Șirioara*, în *File de Istorie*,1972,p.47și urm.; M.Barbu, *Săpăturile arheologice de la Felnac și Vladimirescu*, în *Ziridava*, IV, 1976, p.40-47; etc.

³³ D. Gh. Teodor, *Așezările întărite din regiunile est-carpătice ale României în secolele VIII-IX*, în *Hierasus*, 1978, p.197 și urm.; D. Gh.Teodor, *Așezarea medieval timpurie de la Dresca-Botoșani*, în *Hierasus*, XI, 2001, p.107-129

³⁴ Vezi Maria Comșa , *Raport preliminar asupra cercetărilor de la Slon-Prahova ,în Materiale și cercetări arheologice*, Oradea, 1979, p.309-310; etc.

³⁵ Capidava, *Monografie arheologică* (sub redacția lui Gh. Florescu), București, 1958, passim.

³⁶ P.Diaconu, S.Barnechi, *Păcuiul lui Soare*, vol.II, București, 1977, passim.

³⁷ Gh.Ștefan, I.Barnea, Maria Comșa, E. Comșa, Dinoggetia I. *Așezarea feudal timpurie de la Biserița –Garvăn*, București.1967, passim.

³⁸Șt.Olteanu, *Societatea carapato-danubiano-pontică....*p.39

-fortificații din piatră : Slon,Pescari, Moldovenești, Capidava, Păcuiul lui Soare, Dinoggetia;

-la câmpie cu un șanț și un val de pământ : Biharea, Zărând,Vladimirescu, Pâncota;

-pe înălțimi,cu palisade , val de pământ și șanțuri : Fundu-Herții,Moigrad,Șirioara,Bulci,Șona,Cluj-Mănăștiur;

- cu mai mult val de pământ și șanțuri: Fundu Herții, Dersca, Tudosara Morești, Dăbâncă etc.

³⁹ E.Comșa, D.Bogdan ,P.P.Panaiteșcu, *Inscripția slavă din Dobrogea din anul 943*,în SCIVA,1951,3,p.122-128; I.Barnea , Șt.Ștefănescu , *Din istoria Dobrogei*,vol.III, București,1971,p.212

O altă problemă care nu se poate neglija, nici măcar la o prezentare exhaustivă a unor obiceiuri juridice, se referă la creștinism și la influența sa majoră asupra dreptului cutumiar.

Vechimea creștinismului și a obiceiurilor paleo-creștine este unanim recunoscută cel puțin pentru secolul al IV-lea. Așa cum am arătat, Vasile Pârvan cel puțin pentru secolul al III-lea. Apoi M.Rusu⁴⁰ și, la fel, Dumitru Protase⁴¹ se refereau la secolele III-IV, iar Radu Vulpe⁴² și Dan Gh.Teodor⁴³ pun problema unei vechimi mai mari. Printre cercetătorii care se referă la o vechime a obiectelor paleocreștine mai mare decât secolul al IV-lea, îl mai găsim și pe Mircea Păcurariu⁴⁴. Despre secolul al IV-lea vorbește I.D.Suciu⁴⁵, citând în acest sens părerea unor istorici precum Ion.I.Russu și Constantin Daicoviciu. La fel cred și Ligia Bârză și Stelian Brezeanu⁴⁶. N.Zugravu a considerat la fel analizând geneza creștinismului popular al românilor⁴⁷.

Având în vedere toate acestea s-a afirmat că dreptul cutumiar românesc a așezat percepțiile creștine la baza instituțiilor sale de drept. Astfel se poate afirma⁴⁸ că în primul rând în ceea ce privește căsătoria și familia au fost îndreptățite toate urmele poligamiei. *Spiritul de solidaritate la nivel de obște și primatul dreptului de proprietate devălmașă sunt legate de percepțiile creștine* chiar dacă aceasta din urmă proprietate a existat și înaintea creștinismului⁴⁹. De asemenea, procedura de judecată și sistemul probatoriu sunt legate de percepțiile creștine⁵⁰. În perioadele imediat următoare, după formarea statelor medievale, domnitorul își trăgea legitimitatea de la Dumnezeu, iar Biserica a fost o instituție în strânsă legătură cu statul⁵¹.

Studiul de față a atras atenția doar asupra unor instituții juridice mai importante. Modul lor de funcționare specific a fost mai puțin scos în evidență de istoriografia contemporană.

BIBLIOGRAPHY

A.Andea, *Sinteză de istorie bizantină*, Timișoara, 1995

M.Barbu, *Săpăturile arheologice de la Felnac și Vladimirescu, în Ziridava, IV*, 1976

P.Diaconu, S.Baranchi, *Păciul lui Soare*, vol.II, București, 1977

Gh.Ștefan, I.Barnea, Maria Comșa, E.Comșa, Dioggetia I. *Așezarea feudal timpurie de la Biserița – Garvăn*, București. I.E.Comșa, D.Bogdan, P.P.Panaitescu, *Inscripția slavă din Dobroea din anul 943, în SCIVA*, 195, 1967

---

⁴⁰ M.Rusu, *Paleocreștinismul nord-dunărean și etnogeneza românilor*, în *Anuarul Institutului de Istorie și arheologie*, Cluj-Napoca, 1983-1984, p.35 și urm.

⁴¹ D.Protase, *Autohtonii în Dacia*, vol.II, *Dacia post romană până la slavi*, Cluj-Napoca, 2000, p.77-78.

⁴² R.Vulpe, în *De la Dunăre la Mare. Mărturii istorice și monumente de artă creștină*, Galați, 1979

⁴³ D.Gh.Teodor, *Creștinismul la est de Carpați de la origini până în secolul al XIV-lea*, Iași, 1991, passim

⁴⁴ M.Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol.I, București, 1992, p.92 și urm.

⁴⁵ I.D.Suciu, *Monografia Mitropoliei Banatului*, Timișoara, 1997, p.25-29

⁴⁶ Ligia Bârză, S.Brezeanu, *Originea și continuitatea românilor. Arheologie și tradiție istorică*, București, 1991, p.168-170

⁴⁷ Zugravu N., *Geneza creștinismului popular al românilor*, București, 1997

⁴⁸ F.Negoită, *Istoria statului și dreptului românesc*, București, 2000, p.26-27

⁴⁹ *Ibidem*

⁵⁰ *Ibidem*

⁵¹ *Ibidem*

Ligia Bârză, S.Brezeanu, *Originea și continuitatea românilor. Arheologie și tradiție istorică*, București, 1991

Gh.Cronț, *Instituții medievale românești. Înfrățirea de moșie . Jurătorii*, București, 1969

I.Cornea, *Cu privire la teritoriul "nucleul" defromare a poporului roman, în Studii și cercetări de geografie* ,1,1976

I.Barnea , Șt.Ștefănescu , *Din istoria Dobrogei*,vol.III, București,1971

Capidava , *Monografie arheologică* (sub redacția lui Gh.Florescu), București,1958

Maria Comșa , *Raport preliminar asupra cercetărilor de la Slon-Prahova , în Materiale și cercetări arheologice*,Oradea,1979

Suzana Dolinescu-Freche, *Cercetările de la Ipotești (jud.Olt). Observații asupra culturii material autohtone din secolul al VI-lea în Muntenia în SCIVA*,29,1978

Suzana Dolinescu Ferche, *Ciurel , habitat de VI e –VII e siecles de notre ere , în Dacia*,23,1979

Suzana Dolinescu Ferche, *La culture "Ipotești-Cândești"(VIe-VIIe siecles).La stataion en Valachie ,î,28,1984*

G.Fotino, *Încercări de vechi drept românesc* , Craiova, 1925

I.C.Filtti , *Proprietatea solului în Principatele Române până la 1864*,București, 1936

Val.Al.Georgescu , *Preemțiunea în istoria dreptului românesc* , 1965

C.C.Giurăsău, *Cum se împărțea dreptatea la noi .Jurământul cu brazda în cap , în Din trecut*, București, 1942

C.C.Giurescu, *Din trecut* , București, 1942

K.Horedt, *Voievodatul de la Bălgrad-Alba Iulia, în CIV*,1954

Floreța Ivaniuc ,*Instituția hotărniciei în Țara Românească. Secolele al XIV –lea al XVIII-lea*, București, 2003

Șt.Ștefănescu , *Formarea statelor feudale românești . Tradiții daco-romane și creația românească , în Memoriile Secției de Științe Istorice și Arheologice ale Academiei Române ,nr.22, 1997*

Șt.Olteanu, *Societatea românească la cumpănă de milenii,Secolele VIII-XI*,București,1970

D.Gh.Teodor, *Apartenența etnică a culturii Dridu, în Cercetări istorice* ,IV,Iași,1973

D. Gh. Teodor, *Așezările întărite din regiunile est-carpătice ale României în secolele VIII-IX, în Hierasus*, 1978

Zugravu N., *Geneza creștinismului popular al românilor* , București, 1997